

MIHOVIL PAVLINOVIĆ U POLITICI I KNJIŽEVNOSTI
(ur. N. Stančić), Zagreb, 1990., 479 str.

Zbornik *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti* sadrži 32 rada, koji su, u obliku usmenih izlaganja, bili održani na znanstvenom skupu u Podgori od 4. do 6. studenoga 1987. Tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti bila je pokrovitelj skupa, a organizatori su bili Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zadru i Skupština općine Makarska.

Zbornik je podijeljen u četiri osnovne tematske jedinice: prva jedinica sadrži uvodno predavanje i opisuje osnovna obilježja eksterijera u kojem je Pavlinović živio i djelovao, druga razmatra Pavlinovićev utjecaj u političkom životu, treća govori o njegovu utjecaju u književnosti, a četvrta sadrži teme iz Pavlinovićeva vremena koje nisu direktno vezane uz njega. Dosta je diskutabilna podjela na djelovanje u politici i književnosti s obzirom na to da je Pavlinović bio hrvatski nacionalist, a unutar njegova sustava hrvatske nacionalne ideologije možemo razlikovati političko-državnu, pravno-ideološku i religiozno-moralnu razinu, ali ne i književnu. Pavlinoviću je književnost bila sredstvo političke borbe (što je poznato) pa se teško može održati razdvajanje književnog i političkog rada, pogotovo ako »književnost« dobije relativno velik prostor unutar zbornika (257.—398.).

Uvodno predavanje održao je N. Stančić pod nazivom: »Mihovil Pavlinović u narodnom preporodu u Dalmaciji i u hrvatskoj politici 19. stoljeća« (9.—36.). U analizi osnovnih povijesnih procesa Dalmacije Pavlinovićeva vremena autor polazi od teze da je Pavlinović bio jedan od vođa hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji (11.). Teško je govoriti o »vođama« (za razliku od najutjecajnijih pojedinaca) u Dalmaciji toga vremena, jer Narodna stranka nije partija, koja podrazumijeva čvrstu unutrašnju organizaciju i hijerarhiju s obaveznim postojanjem personalnog ili kolektivnog vodstva. Partije, u tom smislu, javljaju se u hrvatskoj politici tek u 20. stoljeću, a prvi vođa u hrvatskom nacionalizmu postat će S. Radić nakon 1918. Narodni preporod nije nikada postojao u Dalmaciji (kao ni u povijesti hrvatskog nacionalizma općenito), ali je postojalo, u razdoblju 1860.—1880., nešto drugo — počeci političkog djelovanja hrvatskih nacionalista, koji, do kraja tog razdoblja, surađuju sa srpskim nacionalistima, i njihovo postupno osvajanje dominantnih političkih položaja u Dalmaciji, koliko je to bilo moguće u centraliziranom sistemu Austrije (do 1867.), odnosno cislajtanske Austrije (nakon 1867.). Politička afirmacija nacionalističkih snaga već kod suvremenika stvara iluzije da je posrijedi preporod nacionalizma. Stančić, nadalje, daje kratku analizu dalmatinskog društva druge polovice 19. stoljeća, tvrdeći da je bilo duboko polarizirano (12.) i, što je kontradikcija, da je Dalmacija periferna habsburška pokrajina, izvan glavnih socio-ekonomskih procesa sa sporim promjenama društvenih struktura (13.). Pokrajina, u kojoj seljaštvo čini više od 90 posto stanovništva, a gradovi nisu suprotstavljeni ruralnoj sredini, teško može biti »duboko socijalno polarizirana«. U tom je kontekstu teško praviti razliku između »dvije Dalmacije«, odnosno između »seljačkog društva Dalmatinske zagore« i »gradskog društva obalnog pojasa i otoka« (13.—16.), pogotovo ako je točna pretpostavka da je posrijedi umjetna konstrukcija, koja treba pružiti opravdanje za nacionalni dualizam po kojem vodeći sloj Zagore (uglavnom svećenici s Pavlinovićem na čelu) afirmira hrvatsku nacionalnu ideju s potrebom hrvatsko-srpske suradnje, a političari »gradskog društva« afirmiraju južnoslavensku nacionalnu ideju (14.—16., 18.—19.). Međutim, ono što Stančić navodi za pripadnike Narodne stranke iz Dalmatinske zagore vrijedi za sve hrvatske nacionaliste u Dalmaciji: »Narodnjaci tog područja južnosla-

venskom su idejom izražavali misao o etničkom, napose jezičnom i kulturnom (to ne stoji, jer kulturna suradnja ne znači kulturno jedinstvo — M. T.) jedinstvu, te o suradnji i podupiranju u postizanju političkih ciljeva svakog od južnoslavenskih naroda i svih njih zajedno, te su njome označavali okvir u sklopu kojega se hrvatska nacija oblikovala i borila za svoju afirmaciju i emancipaciju» (15.). Nije sporno da su hrvatski nacionalisti, koji su djelovali u priobalnim gradićima i na otocima, imali potrebu da jače ističu južnoslavensku i slavensku ideju, jer su slavo-dalmatski autonomaši imali svoje pozicije upravo na tom području. To primjećuje i autor, navodeći da političari iz Zagore nisu imali potrebe afirmirati južnoslavensku nacionalnu ideju, jer su, za njih, slavo-dalmatsko autonomaštvo i talijanaštvo bili vanjski fenomeni (15.), ali se i ovdje može vidjeti da jugoslavenska ideja nema nacionalni karakter. Tvrdnje o Južnim Slavenima (i Slavenima općenito), kao jednom narodu, proizlaze iz neposrednih političkih potreba (u što ulazi i hrvatsko-srpska suradnja) i ne mogu se doslovno tumačiti. Stančić analizira Pavlinovićevu ideološku poziciju smatrajući da u razdoblju 1862.—1866. Pavlinović zastupa južnoslavensku nacionalnu ideju (iako tvrdi da je Pavlinović najistaknutija osoba Zagore), koju kasnije napušta, ali ne i misao o južnoslavenskoj suradnji (19.—20.). Iz svoje vrlo dobre zamjedbe — da je Pavlinović privremeno potisnuo hrvatsko ime u pozadinu iz političkih razloga (21.—22.) — autor ne izvlači valjane zaključke. Stančić detaljno analizira osnovne odrednice hrvatsko-srpskih odnosa u 19. stoljeću, smatrajući da je hrvatska politika tražila razliku između Hrvata i Srba na kulturnom, vjerskom i državno-političkom području, a srpska politika na jezičnom području (24.—25.), što je točno, ali je i srpska politika razliku postavljala na državno-političkom i, do određene mjere, na vjerskom području. Stančić primjećuje Pavlinovićevu mišljenje da srpska državna ideja ne može zadirati u hrvatski politički prostor, a to je Trojedna kraljevina (27.—28.). U daljnjem izlaganju autor prihvaća teoriju samostalne Jugoslavije po kojoj bi narodnjačka ideologija, za razliku od pravaške, računala s dugoročnim stvaranjem zajedničke jugoslavenske države na federalnim osnovama (25.), što vrijedi i za Pavlinovića (26., 31.). Ako ne računamo kratkotrajni sporazum Narodne stranke i srbijanske vlade 1867., koji je nastao u nesigurnim vremenima mogućeg raspada Habsburške monarhije, ideja samostalne Jugoslavije prvi put nalazi političku afirmaciju tek u politici novoga kursa. Za Pavlinovića, kao i za dominantne tendencije hrvatske politike u 19. stoljeću općenito, »Jugoslavija« nema značenje samostalne države, već označava interesnu zajednicu (ili zajednice) Južnih Slavena u preuređenoj i pluralnoj Monarhiji, s tim da bi se J. Slaveni izvan Monarhije trebali pridružiti (ne: biti pridruženi kao u slučaju Bosne i Hercegovine de facto 1878. i de iure 1908.) J. Slavenima unutar preuređene Monarhije (a ne obratno). Već iz tog razloga ne može biti točna Stančićeva tvrdnja da je sukob hrvatske i srpske politike bio latentan (ovo je, inače, točno), jer su narodnjaci željeli cjelovitu i federalnu Hrvatsku u budućoj jugoslavenskoj državi (25.). Ne uočava se načelni sukob hrvatskog i srpskog nacionalizma (čega je Pavlinović bio svjestan, iako je vjerovao da postoje šanse za dugoročan *modus vivendi* Hrvata i Srba) pa se može tvrditi da su vanjske promjene i pritisci vodili u hrvatsko-srpski sukob (26.—29.). Autor dobro objašnjava Pavlinovićevu shvaćanje političkog naroda, koji obuhvaća sve stanovnike Hrvatske bez obzira na nacionalnu pripadnost (27.—28.). Na kraju iznosi tvrdnju da je Pavlinović bio građanski liberal, a u socijalnom pogledu konzervativac (34.). Usprkos navedenim pogreškama Stančićev je rad solidno znanstveno predavanje i uvodna studija o životu i djelovanju Mihovila Pavlinovića, koja se temelji na autorovoj disertaciji: *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*, Zagreb, 1980.

V. Kapitanović je održao referat »Mihovil Pavlinović i liberalizam u drugoj

polovici 19. stoljeća« (77.—87.) u kojem smatra da je liberalizam svjetonazor koji zahtijeva slobodu kao bitnu vrijednost u međuljudskim odnosima (77.). To je dosta široko, neodređeno i popularno (i, u tom smislu, neznanstveno) određenje liberalizma po kojem bi fašiste i boljševike u 20. stoljeću mogli proglasiti liberalima, jer se i oni pozivaju na slobodu. Za katolički liberalizam autor smatra da pokušava povezati novovjekovne slobode s kršćanstvom (77.), po čemu je Pavlinović liberalni katolik (78.—80.). Kapitanović analizira Pavlinovićevo shvaćanje slobode, ukazujući na njenu pluralnost i višeslojnost — nacionalna, vjerska, politička, prosvjetna i osobna sloboda, pri čemu je Pavlinoviću najvažnija nacionalna sloboda (81.—82.). Analiza nije potpuno korektno provedena, jer je Pavlinović izgradio sustav hrvatske nacionalne ideologije pa se njegovo shvaćanje osobne, vjerske i političke slobode treba razmatrati u okviru shvaćanja nacionalne slobode.

Najkvalitetniji rad u zborniku, uz uvodnu Stančićevu studiju, po provedenoj znanstvenoj analizi, a najbolji po točnosti zaključivanja, jest prilog T. Ganza-Aras »Mihovil Pavlinović u sukobu između klerikalizma i liberalizma« (89.—116.). Autorica na početku analizira položaj Katoličke crkve u Europi i, posebno, Habsburškoj monarhiji 50-ih i 60-ih godina 19. stoljeća (89.—91.), prelazeći na Pavlinovićevo shvaćanje Crkve i države s osnovnim zaključkom da Pavlinović smatra da bi država i Crkva trebale biti nezavisne, ali međusobno povezane tako da se nadopunjavaju uz obostranu korist (91., 94.—95.), jer se Crkva treba brinuti za duhovnu, a država za tjelesnu stranu ljudskog društva (94.—95.). Osnovni zaključak je sljedeći: »Pavlinović se nije borio za političku vlast Crkve u državi nego protiv vlasti države nad Crkvom i protiv ideje da je moguće i poželjno provesti emancipaciju čovjeka od Boga« (95.). Autorica ističe da Pavlinović nije branio Crkvu iz slijepe vjere u nepogrešivost Rima i pape, već zato što je želio zastupati interese seljačkog naroda svog područja (105.), a njegova su shvaćanja bila u službi pučkih, a ne crkvenih interesa (106.), što je samo djelomično točno, jer, načelno, za Pavlinovića nema razlike između pučkih i crkvenih interesa, iako realno viši crkveni krugovi mogu donositi pogrešne odluke. Nadalje, Ganza-Aras analizira Pavlinovićevo shvaćanje društva i zaključuje da je Pavlinović smatrao sekularizaciju društva za neprihvatljivo jačanje centralizacije i moći države, što je pogubno i s nacionalnog i s moralnog stajališta (93., 96.). Društvo se, po Pavlinoviću, mora zasnivati na religiozno-moralnim, a ne materijalnim vrijednostima, uz povezanost religije i politike, ako ne želi propasti (99.—100.). Šteta što autorica nije uočila originalnost Pavlinovićevo stajališta, jer se on ne zalaže za miješanje vjere i politike (karakteristično za tradicionalna oligarhijska društva, posebno monoteistička) ni za njihovo odvajanje (što traže T. Morus, N. Machiavelli i J. Locke), a pogotovo ne za njihovo suprotstavljanje (karakteristično za moderna ohlokratska društva — fašistički, boljševički, građanski i suvremeni nacionalni poreci u istočnoj i jugoistočnoj Europi). Osim toga, Pavlinović je bio (hrvatski) nacionalist pa njegova originalnost dolazi još više do izražaja, jer su oligarhijska društva, istina, religiozna, ali anacionalna, formirana pak nacionalna društva formalno areligiozna (religija se proglašava privatnom stvari čovjeka), a stvarno antireligiozna (religija, što vrijedi i za moral, postupno nestaje i iz privatne sfere). Slična shvaćanja nalazimo i kod Račkog, Strossmayera, Kvaternika, Dobrile i Stadlera. Takva su shvaćanja — povezivanje religije i politike te religije i nacionalizma — možda i bila utopistička, ali zato ne manje originalna. I autorica primjećuje da se Pavlinović nije zalagao za povratak starog agrarnog sistema pod dominacijom osobnog vladara i Crkve (96.). Ganza-Aras obraća pažnju pravnim kategorijama Pavlinovićeve ideologije i ustvrđuje da je Pavlinović bio protiv svih oblika nasilne borbe, uključujući i revoluciju, jer golo prirodno pravo može zna-

čiti legalizaciju nasilja i terora. Stoga Pavlinović povezuje prirodno pravo s državnim pravom kao legalnim sredstvom u politici (97.). Za afirmaciju državnog (i historijskog) prava, na temelju prirodnog prava, u hrvatskoj politici bila je, ipak, važnija činjenica određenja Hrvata kao tzv. historijskog naroda u Monarhiji. U analizi Pavlinovićeve shvaćanja društva autorica pokazuje Pavlinovićevo uvjerenje da oslonac isključivo na ljudski razum, bez vjere, vodi u materijalizam, koji znači vlast bogatih i iskorištavanje siromašnih (98.—99.). Ovdje se moglo istaknuti da je riječ o Pavlinovićevoj negativnoj (i, donekle, krivoj) kritici materijalističkih društava europskog Zapada. Mnoge točne tvrdnje autorica donekle relativizira osnovnim zaključkom da Pavlinovićeve vjerska shvaćanja proizlaze iz njegove pripadnosti zaostalom seljačkom društvu, koje se branilo od prodora gradske privrede i vrijednosti građanskog društva (100.—101.) pa je Pavlinović katolički konzervativac (114.), jer želi očuvanje nekih dotadašnjih vrijednosti uz oprezno i postupno prihvaćanje novih gospodarskih i socijalnih vrijednosti (115.). Po tom shvaćanju konzervativnosti svi bi ljudi ispali konzervativni, jer se ni najradikalniji revolucionar ne može ozbiljno zalagati za trenutačno negiranje cijeloga postojećeg sistema. Umjerena konzervativnost, neizbježna kod svakoga živog bića, jest relativna, pogotovo kod Pavlinovića s njegovim originalnim idejama povezivanja religije i politike, te religije i nacionalizma. I autoričin uvid da je Pavlinović prihvatao rezultate znanstveno-tehničkog napretka, samo što je uviđao njihove negativne posljedice (114.), ne ide u prilog proširenom uvjerenju o velikom značenju konzervativnosti kod Pavlinovića. Ganza-Aras analizira Pavlinovićevo shvaćanje hrvatstva i katoličanstva zaključujući da ih Pavlinović nije identificirao, ali je težio njihovu povezivanju (106.—107.). Autorica iznosi zanimljivu tvrdnju (koja bi trebala potkrijepiti uvjerenje o Pavlinovićevoj konzervativnosti) da se emancipacijski procesi podložnih naroda prema središtu Monarhije pokazuju ne samo kao separatistički (?) — to može vrijediti za poljsku, talijansku, rumunjsku i srpsku politiku, ali ne i za češku, slovensku, slovačku i hrvatsku politiku tijekom 19. stoljeća, pa nije moguća generalizacija, već i kao nazadni, jer se opiru modernizacijskim tendencijama centra pa su nacionalni borci malih nacija u procjepu između prihvaćanja modernizacije, koja povlači za sobom tendencije strane penetracije i zadržavanja tradicionalnih vrijednosti (112.). To bi bilo točno kada bi se modernizacija potpuno ili, barem, najvećim dijelom (kako smatra u svojim radovima M. Gross) ostvarivala odozgo ili izvana, ali ona se primarno (pogotovo u nenjemačkim i nemačkim područjima) ostvaruje, ako se uopće ostvaruje, odozdo i iznutra, kako je jedino i moguće.

Stijepo Obad je u radu »Makarsko primorje u Pavlinovićevo doba« (43.—64.) dao osnovne odrednice političkih, ekonomskih, socijalnih i demografskih procesa na području Makarskog primorja od prvih desetljeća 19. stoljeća do 80-ih godina.

Rad Adolfa Dragičevića (koji je, inače, po struci, politički ekonomist) »Nacionalno i socijalno u Pavlinovića i u njegovo doba« (67.—75.) najslabiji je prilog u zborniku, jer se temelji na vrlo dobrom poznavanju Marxa, Engelsa, Lenjina (marksističkoga »Svetog trojstva«) i Plehanova, iako je nejasno kakve to veze ima s Pavlinovićem. Prilogu, zapravo, nije mjesto u zborniku, jer je pisan bez elementarnog znanja o historiografiji i Pavlinovićevu opusu.

U radu A. Šuljka »Mihovil Pavlinović i J. Juraž Strossmayer« (117.—125.) analizira se odnos dvaju istaknutih hrvatskih nacionalista, a u radu J. A. Solde »Pavlinović i franjevci« (137.—159.) veze i odnosi Pavlinovića s pripadnicima franjevačkog reda.

M. Diklić je u radu »Odnos između Mihovila Pavlinovića i Ive Prodana« (127.—135.) analizirao uzroke sukoba između Pavlinovića i Prodana, zaključujući da je posrijedi bio osobni prestiž, ideološke razlike (narodnjaštvo i pravaš-

tvo, što neće biti točno) i Pavlinovićeve želja da se Prodanu oduzme tiskara i uredništvo *Katoličke Dalmacije*. Autor ne navodi dodirne točke i zajednička shvaćanja Pavlinovića i Prodana.

U radu J. Grbovca »Izbori u Imotskoj krajini i Mihovil Pavlinović« (161.—184.) prikazuju se i ukratko analiziraju izbori u Imotskoj krajini za Dalmatinski sabor i Carevinsko vijeće, koji su vezani uz Pavlinovića u razdoblju 1861.—1885.

D. Pavličević je u radu »Mihovil Pavlinović o istočnom pitanju i bosansko-hercegovačkom ustanku (1860—1878)« (185.—203.) analizirao Pavlinovićeve stavove o pripadnosti Bosne i Hercegovine prije i poslije okupacije te o ustanku 1875.—1878. Prilog pripada u najbolje znanstvene radove u zborniku, a najveći mu je nedostatak što pisac pokušava umanjiti značenje hrvatsko-srpskih sporova (pre) naglašavajući važnost vanjskih faktora — Rusije i Habsburške monarhije.

T. Kraljačić pokazuje u radu »Odjek smrti Mihovila Pavlinovića u Bosni i Hercegovini« (205.—210.) da se Pavlinovićeve smrt morala skromno obilježiti među Hrvatima Bosne i Hercegovine zbog nepovoljnih političkih okolnosti, i to pod krinkom vjerske manifestacije. Ta činjenica ne bi išla u prilog tezi, koja se ponekad može naći, o Kallayjevu protežiranju hrvatstva i katoličanstva.

D. Šimundža u radu »Značenje i mjesto Mihovila Pavlinovića u hrvatskoj književnosti« (259.—274.) smatra da je Pavlinović izrazit primjer angažiranoga književnika, kojemu je književnost sredstvo političke borbe, što ne može sakriti njegov umjetnički talent.

Ostali radovi u zborniku su: J. Kaštelan: »Noć u Podgori« (37.—42.), M. Čubelić: »Pavlinovićevo župnikovanje u Drašincima i Podgori« (211.—222.), M. Vidović: »Pavlinovićeve biblioteka« (223.—236.), S. Kovačić: »Arcidakon Ivan Pavlinović, prastric Mihovila Pavlinovića« (237.—255.), J. Frangeš: »Pripomene o Pavlinovićeveom stilu« (275.—289.), V. Jakšić-Cestarić: »Misli suvremenika o Pavlinovićevoj besjedi i njegove o načinu govorenja u javnu nastupu« (291.—300.), M. Tomasović: »Pavlinovićeve lirski pokušaji« (301.—315.), J. Runtić: »Pavlinovićeve prometejski lik na evropskoj galeriji« (317.—322.), M. Peić: »Pavlinović-putopisac« (323.—336.), J. Kekez: »Usmena književnost u djelovanju Mihovila Pavlinovića« (337.—345.), D. Zečević: »Pučki pjesnik Mihovil Pavlinović i misao o dvije književnosti« (347.—356.), V. Anić: »O jeziku Mihovila Pavlinovića« (357.—365.), A. Zaradija-Kiš: »Nešto o paleoslavenizmima u rječniku Mihovila Pavlinovića« (367.—376.), S. Peleh: »Enigmografsko-enigmološki rad Mihovila Pavlinovića u 'Narodnom koledaru novom i starom'« (391.—398.), B. Vranješ-Soljan: »Demografsko-socijalne prilike u Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća« (401.—414.), N. Bezić-Božanić: »Stanovništvo Makarskog primorja između tridesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća« (415.—447.), M. Zaninović: »Školstvo Makarskog primorja u Pavlinovićevo doba« (449.—465.) i V. Sumić: »Za spomenik Mihovilu Pavlinoviću« (467.—470.).

Zbornik pokazuje šarenilo, ne samo u temama nego i u kvaliteti radova, od stručnih i dobrih znanstvenih analiza (Stančić, Ganz-Aras, Pavličević, Šimundža) do rada, koji je neprimjeren ovom zborniku (Dragičević). Kvaliteta, u cjelini, zadovoljava, ali ostaje dojam o nedorečenosti i ne maloj nepotpunosti, jer nisu, ne računamo li usputne objekcije kod Stančića i Ganz-Aras, obrađeni neki najvažniji problemi Pavlinovićeve ideologije — jugoslavenska ideja, hrvatsko-srpski odnosi, hrvatska državnost, odnos prema Habsburškoj monarhiji, pravne vrijednosti, odnos religije i nacionalizma itd. To su problemi, koji su morali naći mjesto na znanstvenom skupu, a ako jesu, zašto ih nema u zborniku? Nemogućnost predaje (nekih) rukopisa na vrije-

me ne može biti opravdanje, jer su protekle gotovo tri godine od skupa do izlaska zbornika, što je više nego dovoljno za predaju rukopisa od tridesetak stranica. I ovdje se potvrdilo, na žalost ili na sreću, da mnoga pitanja vezana uz Pavlinovića ostaju otvorena ili zato što problemi nisu jasno uočeni i postavljeni ili zato što nisu dobili valjane odgovore.

Tomislav Markus

BENEDIKTA ZELIĆ-BUČAN, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović, Split, 1992., 248 str.

Knjiga B. Zelić-Bučan nije monografija, već zbirka članaka, koji su većinom ranije objavljeni (uglavnom u razdoblju 1970.—1974.), a neki članci su ovdje objavljeni prvi put. Prilozi obrađuju različite teme, ali su shvaćeni, što je istaknuto u naslovu, kao dio jedinstvenoga povijesnog fenomena, koji autorica, slijedeći historijsku tradiciju, naziva hrvatskim narodnim preporodom u Dalmaciji s Mihovinom Pavlinovićem kao središnjom osobom. U jednom od članaka (»Neka prijeporna pitanja u vezi s političkim djelovanjem Mihovila Pavlinovića«, 174.) tvrdi se da je »hrvatski narodni preporod u Dalmaciji« trajao u drugoj polovici 19. stoljeća. Međutim, »narodni preporod« nije nikada u Dalmaciji (kao ni u bilo kojem području gdje se pojavio i razvio hrvatski nacionalizam) postojao. Postupna politička afirmacija hrvatskih nacionalističkih snaga (1830.—1850.) u banskoj Hrvatskoj, 1860.—1880. u Dalmaciji i nešto kasnije u Istri stvara iluziju da je riječ o obnovi (ili preporodu) nacionalnih vrijednosti. Iluzija se stvara već u svijesti suvremenika nalazeći mjesto u povijesnim izvorima, a kasnije ju preuzimaju historičari bez analize i dokazivanja. »Preporod«, u hrvatskom slučaju, jest samo jedna etapa, na razini partikularnog ili grupnog nacionalizma, u povijesnom razvoju hrvatskog nacionalizma i to, svakako, najvažnija etapa. Stoga je irelevantno pitanje vremenskog trajanja preporoda, ali ne i vremenskog trajanja partikularnoga hrvatskog nacionalizma.

U predgovoru, pisanom za ovu priliku, a ne u ranije vrijeme, autorica iznosi zanimljivu tvrdnju o obilježjima istraživanja nekih (trebalo je navesti njihova imena ne zbog političke prozivke, nego zbog znanstvenih razloga) autora: »Pri tome (istraživanju tzv. narodnog preporoda u Dalmaciji — T. M.) su neki autori pisali pristrano, ako ne uvijek s izrazito antihrvatskih, a ono svakako ne s hrvatskih gledišta, pa je tako lik Mihovila Pavlinovića u njihovim prikazima i ocjenama imao negativan predznak« (5.). Tvrdnja je, bez sumnje, točna, ali se nameće pitanje zašto bi pisanje s hrvatskih (što god ona značila ili trebala značiti) gledišta bilo, per se, bolje od pisanja s antihrvatskih ili nehrvatskih gledišta. To može biti bolje iz okvira određenoga političkog sustava, ali iz znanstvenog okvira nikako, jer i hrvatsko i antihrvatsko (srpsko, jugoslavensko ili neko treće) gledište podrazumijeva izrazitu i, u izvedbi, vrlo jaku emocionalnu identifikaciju s određenim sustavom vrijednosti, koji je izvorno neznanstvene provenijencije. Time znanost (p)ostaje sektor političko-ideološke fronte, a drastične konzekvence tog načela pokazali su totalitarni režimi 20. stoljeća (u koje ulazi i druga ili boljševička Jugoslavija). Konkretno, pisanje s antihrvatskih gledišta dovodilo je do vulgarizacije (ponekad i